

Existence a intersubjektivita u Karla Jaspersa

Václav Němec

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

nemec@flu.cas.cz

Abstrakt:

Článek je věnován roli intersubjektivity ve filosofii Karla Jaspersa. Autor se zaměřuje především na 3. kapitolu z *Philosophie II*, kde Jaspers podává nejpodrobnější výklad různých podob komunikace. Detailní rozbor základních způsobů komunikace, jež odpovídají různým úrovním lidského Já, zároveň umožňuje objasnit původ nedostačitelnosti a selhávání, k nimž dochází v komunikaci, pokud se nepozvedla na úroveň existenciální komunikace. Zvláštní pozornost je věnována právě existenciální komunikaci a jejímu významu v procesu stávání se sebou. Autor zastává tezi, že zejména v pasážích osvětlujících závažné metafyzické důsledky, jež plynou ze selhávání v komunikaci, Jaspers rozvíjí implicitní polemiku s Martinem Heideggerem, v jehož analýzách autentického pobytu intersubjektivita nehraje žádnou roli. V závěru pak autor poukazuje na souvislosti mezi existenciální komunikací a mezní situací boje.

Klíčová slova: Karl Jaspers, Martin Heidegger, filosofie existence, filosofie dialogu, intersubjektivita

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2021.1r.5>

Intersubjektivita nepatří k tématům, jež by stála v centru pozornosti myslitelů, kteří bývají – ať už právem či neprávem – řazeni k tzv. filosofii existence či existencialismu.¹ Zejména na hlavu Martina Heideggera se nezřídka snášela

¹ Srov. Schwartländer, J., Kommunikative Existenz und Personsein. *Zeitschrift für philosophische Forschung*, 19, 1965, H. 1, s. 55–56. K rozlišení mezi „filosofií existence“ a „existencialismem“ srov. např. Bollnow, O. F., *Französischer Existentialismus*. Stuttgart, Kohlhammer 1965, s. 23–38. Hranici mezi oběma označeními se naopak snaží relativizovat W. Janke (Janke, W., *Filosofie existence*. Přel. J. Loužil. Praha, Mladá fronta 1995). Obě označení zde každopádně užívám s jistou rezervou, aniž se hodlám pouštět do diskuse o otázce, zda kdy „existoval existencialismus“ (jak zní titul knihy: Novozámská, J., *Existoval existencialismus? Výzva a ztroskotání J.-P. Sarrtra*. Praha, Filosofie 1998). Zásadní pochybnost o existenci existencialismu jakožto „rodiny filosofů“, jejímž předkem byl Søren Kierkegaard a „v níž Gabriel Marcel, Karl Jaspers, Heidegger a Sartre byli bratřenci“, vyslovuje např.: Ricœur, P., *Philosopher après Kierkegaard*. In: *týž, Lectures*. Vol. II.

kritika za to, že při svých analýzách lidské existence roli intersubjektivních vztahů povážlivě zanedbal.² Mezi myslitelé filosofie existence v tomto ohledu ovšem existuje jedna čestná výjimka, kterou představuje Karl Jaspers. V Jaspersově filosofii téma intersubjektivní, které je u něj zastoupeno pojmem „komunikace“,³ naopak hraje zcela klíčovou roli.

V tomto ohledu byl Jaspers srovnáván s takovými myslitelé tzv. filosofie dialogu, jako byl Martin Buber, kteří z tématu intersubjektivní učinili středobod svých filosofických úvah. Hans Urs von Balthasar dokonce označil právě Jasperse s Buberem za „největší dialogiky naší doby“. A i když nelze přehlížet některé podstatné rozdíly mezi filosofii dialogu a jeho „projasňováním komunikace“ [*Kommunikationserhellung*],⁵ svým důrazem na intersubjektivitu a její roli při uskutečňování lidské existence se Jaspers nepochybně odlišil nejenom od Heideggerovy fundamentální ontologie *Bytí a času*, kde spolubytí sice představuje bytostný rys pobytu, avšak dostává se mu pozornosti pouze v souvislosti s analýzami každodenního pobytu v módu neo-

(pokr. pozn. č. 2) Paris, Seuil 1999, s. 29–30. Navzdory této skepsi však nelze nevidět, že přinejmenším Jaspers, Heidegger a Sartre navázali na základní náhled na lidské Já či lidskou existenci, s nímž přišel právě Kierkegaard ve své pseudonymní tvorbě. Srov. Arendt, H., Was ist Existenz-Philosophie? In: *táž, Sechs Essays*. Heidelberg, Lambert Schneider 1948, s. 48–80. (Není-li v poznámkách uvedeno jinak, jsou všechny překlady v této stati mé vlastní.)

- 2 Srov. Buber, M., *Problém člověka*. Přel. M. Skovajsa. Praha, Kalich 1997, s. 86–115; Löwith, K., M. Heidegger und F. Rosenzweig. Ein Nachtrag zu „Sein und Zeit“. *Zeitschrift für philosophische Forschung*, 12, 1958, H. 2 (Apr.–Jun.), s. 161–187; Dostal, R. J., Eros, Freundschaft und Politik. In: Papenfuss, D. – Pöggeler, O. (Hrsg.), *Zur philosophischen Aktualität Heideggers*. Bd. I: Philosophie und Politik. Frankfurt a.M., Klostermann 1991, s. 180–196; Theunissen, M., *Der Andere. Studien zur Sozialontologie der Gegenwart*. Berlin–New York, Walter de Gruyter 1977, s. 156–186.
- 3 Pojem komunikace je ovšem specifický právě v tom, že v něm vystupuje do popředí moment sdílení či sdělování [*Mitteilung*]. Srov. Schwartländer, J., *Kommunikative Existenz und Personsein*, c.d., s. 65.
- 4 Urs von Balthasar, H., *Einsame Zwiesprache: Martin Buber und das Christentum*. Köln–Olten, Hegner 1958, s. 15.
- 5 Srov. Schwartländer, J., *Kommunikative Existenz und Personsein*, c.d., s. 67 a s. 71–72; Theunissen, M., *Der Andere. Studien zur Sozialontologie der Gegenwart*, c.d., s. 476. Podle Theunissena Jaspersovo projasňování komunikace nedosahuje radikality Buberovy dialogické filosofie, protože nevychází od „Ty“, nýbrž od druhého „Já samého“ [*das andere Selbst*]. Na druhé straně i Theunissen připouští řadu styčných bodů mezi oběma přístupy. Shody a rozdíly mezi Jaspersovým pojetím komunikace a filosofii dialogu shrnuje též Salamun, K., *Karl Jaspers*. München, Beck 1985, s. 84–88. Např. Ronny Miron přímo odmítá, že by Jaspersova komunikace byla obdobou vztahu Já a Ty, jak ho chápe filosofie dialogu. Podle něj i Jaspersovo pojetí komunikace nese stopy „solipsistické“ tendence, která je spojena s primárním důrazem na problém jednotlivého „bytí sebou“, a vztah s druhým se zde proto ukazuje spíše jako „spekulativní“ než jako „reálná možnost“. Srov. Mirron, R., *Karl Jaspers. From Selfhood to Being*. Amsterdam–New York, Rodopi 2012, s. 118–119. Viz k tomu též níže, pozn. č. 72. K Buberovu vlastnímu kritickému vyrovnání s Jaspersem, které se však kupodivu netýká ani tak jeho pojetí komunikace jako spíše jeho odmítání chápat transcendenci jako osobního Boha, resp. „věčné Ty“, srov. Buber, M., *Zur Geschichte des dialogischen Prinzips*. In: *táž, Werke*. Bd. I: *Schriften zur Philosophie*. München–Heidelberg, Kösel–Lambert Schneider 1962, s. 301–303.

sobního „ono se“ [*man*],⁶ ale i od Sartrovy „fenomenologické ontologie“ *Bytí a nicoty*, která zahrnuje svéráznou sociální ontologii,⁷ a přiblížil se představitelům filosofie dialogu. Přitom Jaspers pozoruhodným způsobem spojuje problematiku autentické existence, resp. stávání se sebou, která představuje ústřední téma filosofie existence, právě s fenoménem intersubjektivních vztahů.

Jaspers sám ve svém pojetí existence v mnohém ohledu navazuje na Kierkegaardovo převratné pojetí lidského Já,⁸ na druhé straně je však i dědicem tradice německé klasické filosofie s jejími teoriemi subjektivity. Na pozadí těchto vlivů usiluje o vypracování komplexnější a diferencovanější filosofické odpovědi na otázku po lidském Já [*Ich*]. Přitom zdůrazňuje, že lidské bytí je mnohohvrstevnaté, má různé vrstvy či roviny, které nelze převést či redukovat na sebe navzájem. Jaspers ukazuje, že slovo „já“ vypovídáme v různých významech, přičemž těmto významům odpovídají různé, na sebe navzájem nepřevoditelné dimenze lidského bytí.⁹

Těmito základními způsoby lidského bytí či Já jsou podle Jaspersa „pobývání“ [*Dasein*], „vědomí vůbec“ [*Bewusstsein überhaupt*], „duch“ [*Geist*] a „existence“ [*Existenz*].¹⁰ Rozumí se, že pro Jaspersa je tím nejdůležitějším způsobem komunikace, v němž komunikace dochází svého nejlustnějšího a nehlubšího výrazu a svého naplnění, existenciální komunikace, tj. komunikace, která se odehrává na rovině existence. V souladu s tím má často na mysli tento druh komunikace tam, kde hovoří o komunikaci bez bližšího určení.¹¹ Právě v jeho pojetí existenciální komunikace lze také najít nejvíce styčných bodů s filosofií dialogu.

Jaspers ovšem tematizuje také způsoby komunikace, které se uskutečňují na jiných rovinách lidského Já. Podle Jaspersa je fenomén intersubjektivní a komunikace pro lidské bytí natolik určující, že proniká všemi jeho dimenzemi. Lidské Já pro Jaspersa nikdy není izolované, ale vždy se nachází

6 Heidegger, M., *Bytí a čas*. Přel. I. Chvatík – P. Kouba – M. Petříček – J. Němec. Praha, OIKOYMENH 1996, § 25–27, s. 139–160.

7 Sartre, J.-P., *Bytí a nicota*. Přel. O. Kuba. Praha, OIKOYMENH 2006, s. 275–498. Srov. Theunissen, M., *Der Andere. Studien zur Sozialontologie der Gegenwart*, c.d., s. 187–240.

8 Srov. Theunissen, M. – Greve, W. (Hrsg.), *Materialien zur Philosophie Søren Kierkegaards*. Frankfurt a.M., Suhrkamp 1979, s. 63.

9 Srov. Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. I: *Philosophische Weltorientierung* (1932). Berlin, Springer 1973, s. 13.

10 Srov. tamtéž, s. 13–17. Počínaje spisem *Vernunft und Existenz* Jaspers tyto roviny lidského Já charakterizuje rovněž jako způsoby „objímajícího“ [*das Umgreifende*], jímž jsme my. Srov. Jaspers, K., *Vernunft und Existenz*. Groningen, Wolters 1935; týž, *Existenzphilosophie*. Berlin–Leipzig, Walter de Gruyter 1938, s. 15–17. Nejobsáhlejší systematický výklad o těchto dimenzích lidského Já, které pojímá jako způsoby „objímajícího, jímž jsme my“, Jaspers podává v knize: *Von der Wahrheit* (1947). München–Zürich, Piper 1991, s. 53–82.

11 Srov. Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. I: *Philosophische Weltorientierung*, c.d., s. 16.

ve vztazích a v komunikaci s jinými Já, a to dokonce i tam, kde se nejedná o Já v nejvladnějším smyslu, tj. o „bytí sebou“ [*Selbstsein*] čili existenci. Srovnání různých způsobů komunikace nicméně vposled ukazuje nedostatečnost a selhávání, k nimž dochází v komunikaci, pokud se nepozvedla na úroveň existenciální komunikace, a pokud se tedy lidské Já ve vztahu k druhému Já nepozvedlo na rovinu existence.

Mnohoznačnost komunikace

Nejpodrobnější a nejpronikavější výklad o způsobech komunikace na různých rovinách lidského Já podává Jaspers ve druhém svazku své *Filosophie*, který nese podtitul „Projasňování existence“ [*Existenzerhellung*], konkrétně v kapitole s názvem „Kommunikation“.¹² „Proč je komunikace? Proč nejsem sám?“¹³ – táže se zde sugestivně Jaspers. Odpověď na tuto otázku ovšem není jednoduše po ruce, pokud se nechceme smířit s banální a nicnerikající odpovědí. Nejprve je třeba vyjasnit smysl této otázky, resp. výrazu „komunikace“. Při tom je především třeba vzít v úvahu, že „komunikace“ se vypovídá v mnoha významech, podobně jako se podle Jasperse v mnoha významech vypovídá slovo „já“.

Řeknu-li, že jsem v komunikaci s druhým, mohu tuto výpověď chápat minimálně ve dvojím smyslu: předně jako výpověď, která má platnost pro pobývání. V takovém případě jde o skutečnost, kterou lze empiricky postihnout a popsat stejně jako samo pobývání.¹⁴ Spolubytí se zde ukazuje jako něco fakticky vykazatelného a nepopíratelného. Výpověď, že jsem v komunikaci s druhým, však může mít podle Jasperse ještě jiný, podstatnější význam, pokud je míněna existenciálně. Víme přece až příliš dobře, že často probíhá komunikace jako empiricky vykazatelná skutečnost na rovině pobývání, a přece jako by si obě komunikující Já nebyla skutečně navzájem přítomna. K tomu podle Jasperse dochází právě v situaci, kdy tu nejsem pro druhého v podstatnějším smyslu, než je mé tělo, můj hlas, mé grimasy či má gesta, totiž jako já ve svém vlastním bytí sebou [*Selbstsein*]. A jako bych v takovém případě vlastně ani já sám nebyl sám sebou, nýbrž byl sám sobě odcizen, stejně jako je mi

12 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. II: *Existenzerhellung* (1932). München–Zürich, Piper 1994, s. 50–117. Souhrnný výklad o základních způsobech komunikace u Jasperse podávají: Ricœur, P. – Dufrenne, M., *Karl Jaspers et la philosophie de l'existence*. Paris, Seuil 1947, s. 153–172; Salamun, K., *Karl Jaspers, c.d.*, s. 72–83; týž, *Existenzverwirklichung in der Kommunikation*. In: Speck, J. (Hrsg.), *Grundprobleme der großen Philosophen: Philosophie der Gegenwart*, V. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1982, s. 22–35.

13 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 50.

14 Díky pobývání, jsme vůbec „tu“, nacházíme se ve světě a jsme empiricky zjištělnou skutečností. V souladu s tím je Jaspers také nazývá „empirickým pobýváním“ (srov. Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. I: *Philosophische Weltorientierung*, c.d., s. 13).

odcizen druhý. Tato zkušenost nás právě odkazuje k onomu podstatnějšímu významu komunikace, jíž je komunikace mezi existencemi, tedy existenciální komunikace.

Tento způsob komunikace poukazuje k pozoruhodnému paradoxu: Nejenže ani na rovině vlastního bytí sebou nejsem osamělou a izolovanou bytostí, ale právě na této rovině jsem bytostně odkázán na vztah k druhému. Jestliže Jaspers říká, že jakožto existence jsem počátkem sebe sama, protože zde ve svém svobodném bytí v podstatném smyslu rozhoduji o tom, čím či kým jsem,¹⁵ pak v existenciální komunikaci činím zkušenost, že se nestávám sám sebou pouze sám ze sebe samého a se sebou samým. Jinak řečeno: V existenciální komunikaci se vyjevuje paradoxní charakter „bytí sebou, které je tím, čím vlastně je, *samo ze sebe*, a přesto tím není *ze sebe samého a se sebou samým*“.¹⁶ Jaspers ovšem zároveň trvá na tom, že mezi oběma významy komunikace, totiž komunikací na rovině pobývání a existenciální komunikací, existuje vzájemný vztah: Stejně jako je pobývání nezbytným médiem vyjevování a uskutečňování existence,¹⁷ tak je komunikace na úrovni pobývání nezbytným médiem vyjevování a uskutečňování existenciální komunikace.¹⁸

Komunikace na rovině pobývání

Jak Jaspers ukazuje, komunikace na rovině pobývání je dána spolu se společenskými vztahy, do nichž jsme jakožto pobývání vždy již zapleteni. Pokud se komunikace omezuje pouze na tuto rovinu, aniž dospívá k existenciální komunikaci, odráží se v ní rysy pobývání samého. Protože pro pobývání je charakteristické naivní a neproblematické vědomí, které nevystavuje samo sebe kritickému tázání a kritické reflexi,¹⁹ je vědomí jednotlivého pobývání nerefléktované a nekontrolované podrobno vlivu vědomí okolních lidí a identifikuje se s nimi. Vědomí jednotlivého pobývání tak splývá s vědomími jiných pobývání, resp. s tím, co Jaspers nazývá „obecné vědomí“ [*das allgemeine Bewusstsein*].²⁰

15 Tamtéž.

16 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 50.

17 Srov. tamtéž, s. 121–125.

18 Srov. tamtéž, s. 51.

19 Charakteristickým znakem lidského života omezeného na pobývání podle Jasperse právě je, že člověk žije ve stavu „naivní bezprostřednosti“ a „neproblematické bezstarostnosti“. V tomto stavu „přirozené bezstarostnosti“ se člověk netáže sám po sobě, říká sice „já“, ale nestará se o to, v jakém smyslu je Já (srov. tamtéž, s. 24; Salamun, K., *Existenzverwirklichung in der Kommunikation*, c.d., s. 27). V tomto stavu naivního vědomí sebe jakožto pobývání člověk nemá sebevědomí či sebereflexi ve vlastním smyslu. K poznání svého Já v sebereflexi člověk může dospět jen skrze překonání klamně bezprostřednosti onoho pobývání (srov. Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 25; s. 38).

20 Tamtéž, s. 51.

Můžeme tak pozorovat následující paradox: Člověk na rovině pobývání sleduje především uspokojování svých vlastních žádostí a potřeb a svůj vlastní prospěch,²¹ ale při tom si tyto své cíle nechává předkládat od druhých pobývání, nakolik je právě jeho vědomí nekontrolovaně vystaveno vlivu ze strany druhých a onoho obecného vědomí. I když člověk na rovině pobývání někdy i bezohledně prosazuje sám sebe, zároveň se ještě nevyděluje jako Já vědomé si sebe ve své odlišnosti od druhých a od společnosti.²²

Právě proto je podle Jasperse pro pobývání typická konformita, jejíž popis v mnoha ohledech připomíná popis neosobního „ono se“ u Heideggera:²³ Člověk jakožto pobývání dělá to, co dělají všichni, věří v to, čemu věří všichni, a myslí si to, co si myslí všichni. Nejenom mínění, ale i motivy, hodnoty a cíle, a dokonce i emoce či rozpoložení, jako jsou úzkosti a radosti, se nekontrolovaně přenášejí z jednoho vědomí na druhé téměř jako jakási nakažlivá choroba.²⁴ Tento nekontrolovaný přenos je možný právě proto, že v komunikaci na rovině pobývání chybí kritická reflexe a sebe-problematizování, takže se vědomí neproblematicky identifikují jedny s druhými. Na této rovině ještě nevstupuje Já ve vlastním smyslu, tj. bytí sebou, do komunikace, protože si ještě ani není vědomo sebe jakožto sebe samého.²⁵

Komunikace na rovině vědomí vůbec

Jiný způsob komunikace se odehrává na rovině vědomí vůbec či rozvažování [*Verstand*]. Jaspers popisuje přechod od vědomí na rovině pobývání k vědomí na rovině vědomí vůbec jako jakýsi skok. Je to skok z mlženého či snového vědomí pobývání k jasnému, pádnému a všeobecně platnému myšlení.²⁶ Protože bytí vědomí vůbec spočívá v tom, že se v mínění zaměřuje na předměty či objekty,²⁷ jedná se zároveň o skok do světa objektů či předmětů poznání. „Snový svět“ pobývání jako by „krystalizuje v určité předměty a pravidelnosti, jichž se lze pevně zachytit a jež lze znovu poznávat“.²⁸

21 Srov. Salamun, K., *Existenzverwirklichung in der Kommunikation*, c.d., s. 18.

22 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 51.

23 Srov. Heidegger, M., *Bytí a čas*, c.d., § 27, s. 152–160.

24 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 51.

25 Tamtéž.

26 Tamtéž, s. 51–52.

27 Prapůvodní a neredukovatelný fenomén vědomí vůbec podle Jasperse spočívá v rozštěpení na subjekt a objekt, znamená „sounáležitost vědomí Já a vědomí předmětu“. Vědomí vůbec je onen „poslední subjektivní pól, neosobní, pouze formální bod Já, vůči němuž stojí věc, která je tu, tj. která je předmětem“ (Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. I: *Philosophische Weltorientierung*, c.d., s. 7). Podstatou vědomí vůbec zůstává právě toto zaměření k předmětnému bytí, ať už se k němu vztahuje ve vnímání, představování nebo myšlení. Srov. Jaspers, K., *Von der Wahrheit*, c.d., s. 65; s. 67.

28 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 52.

Kromě tohoto zaměření na předměty se vědomí vůbec vyznačuje tím, že se obrací samo k sobě. Vědomí vůbec je tedy vlastní reflexivní sebevědomí.²⁹ Toto vědomí proto nejenže nesplývá neproblematicky s jinými vědomími, nýbrž naopak se vyděluje a odlišuje od nich. Já si uvědomuje samo sebe ve své odlišnosti, a jako takové se právě staví jakožto sebevědomý subjekt vůči druhým a světu. Takto vydělená Já se podobají jakýmsi odděleným atomům, které spolu vstupují do vztahu a komunikují spolu navzájem jako „rozvažování s rozvažováním“.³⁰

Tento vztah na rovině vědomí vůbec může mít v zásadě dvojí podobu. Jednou z těchto podob je ta, kdy se obě Já vztahují ke společnému předmětu či věcnému obsahu: ať už jde o společný předmět poznání nebo o společné konání, při němž sledují určitý účel a hledají jemu odpovídající prostředky. V takovém případě se k sobě Já nevztahují přímo, nýbrž právě prostřednictvím tohoto vztahu k předmětu společného zájmu – a přes tento vztah ke společnému věcnému obsahu se zároveň obracejí také na sebe navzájem.³¹ Tento způsob vztahu je bytostně neosobní a lidská Já zde ještě nevystupují ve své jedinečnosti, nýbrž každé Já je v principu zastupitelné a zaměnitelné jiným.³² Nicméně v tomto zaměření k předmětu společného zájmu „necháváme druhého alespoň neosobně v platnosti jakožto vlastní Já“,³³ aniž z něj samého nutně činíme věc či předmět.

Komunikace na této rovině ovšem může nabývat ještě jiné podoby: totiž takové, při níž se Já vztahuje k druhým jako k předmětům či věcem. Znalosti věcných obsahů, jichž nabývá vědomí vůbec, včetně psychologických znalostí o duševních pochodech a motivacích druhých, mu pak slouží jako prostředky či nástroje manipulace, při níž se snaží dostat druhé Já tam, kde je chce mít na základě předem stanovených cílů či účelů, které nejenže nejsou s druhým komunikovány, ale zpravidla jsou před ním zamlčovány a zakrývány. V takovém případě máme co do činění spíše se zdáním komunikace než se skutečnou komunikací. V tomto typu vztahu druhý není uznán jako bytost nám rovná. S druhým Já zacházíme jako s věcí, takřka jako s nějakým přírodním objektem, který chceme ovládnout a využít pro své vlastní účely, které druhý nezná – a z podstaty věci je vlastně ani nesmí znát, protože pak

29 Srov. Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. I: Philosophische Weltorientierung, c.d., s. 7. To je další distinktivní rys, jímž se bytí Já ve smyslu vědomí odlišuje od bytí objektů: Vědomí samo existuje v této vnitřní rozštěpenosti, může se stát předmětem samo pro sebe. Vědomí tedy může učinit samo sebe předmětem, nikoli ovšem tak jako vnější předměty, ale tak, že se svým předmětem spadá vjedno. Srov. tamtéž, s. 8.

30 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: Existenzerhellung, c.d., s. 52.

31 Tamtéž.

32 Tamtéž.

33 Tamtéž.

by právě přestal být oním manipulovatelným a ovladatelným předmětem, jímž ho chceme mít.³⁴

Při takovém způsobu komunikace zde již není něco třetího, společný předmět zájmu, jehož prostřednictvím se vztahujeme k druhému sice neosobně, ale tak, že ho ponecháváme být, čím nebo kým je. Naopak: veškeré poznání věcných obsahů je zde pouze pro jednotlivé Já a slouží mu pro ovládnutí druhého Já, které se samo stává věcí a prostředkem k dosažení předem stanovených účelů. Problém však je, že druhý není pouhou věcí nebo přírodním objektem. Druhý je sám Já neboli subjekt, který se vztahuje k nám, a pokud zůstává rovněž na rovině vědomí vůbec, tak se výše popsany vztah může stát vzájemným. Pak nabývá vztah charakteru boje o to, kdo z koho, tj. které ze zúčastněných Já si podmaní druhé Já a „za pomoci prostředků zamlčování a zdání komunikace“ si z něj učiní podřízenou věc.³⁵ Rozhodující při tom je, že takové zacházení jednoho Já s druhým nemusí být – a většinou ani není – vedeno nějakými zlými úmysly. V zásadě stačí, že lidské Já není schopno se pozvednout k jinému typu vztahu nebo komunikace, než je právě komunikace na úrovni vědomí vůbec.

Komunikace na rovině ducha

Další způsob komunikace se odehrává na rovině ducha. Tento druh komunikace není založen ve společném vztahu k dílčím předmětným obsahům či účelům nebo ve vztahu jednoho Já k druhému jakožto předmětu, jako je tomu na rovině vědomí vůbec. Duch přesahuje předmětné zaměření vědomí vůbec: nejenže není pouhou předmětně poznávající subjektivitou, ale není ani sám předmětně poznatelný. Lze-li jej vůbec postihnout předmětným poznáním, pak nanejvýš v jeho objektivacích, jakými jsou myšlenková či umělecká díla, instituce či společenská uspořádání.³⁶ Duch sám však zůstává živoucím pohybem, který vždy znovu směřuje skrze vše předmětně uchopitelné – včetně svých vlastních výtvorů – k celku a základu.³⁷ Duch je nositelem specifických duchovních pohybů a obsahů, které jsou projevem vztahu člověka k celkovému smyslu. Jakožto duch má lidské Já účast na idejích, které zakládají celkovost v nesouvislé mnohosti předmětů poznání i konečných účelů lidského jednání a udělují jim celkový smysl.³⁸

Možnost duchovní komunikace má svůj základ ve skutečnosti, že ideje jsou sdílené určitým společenstvím. V souladu s tím má komunikace na rovi-

34 Tamtéž.

35 Tamtéž.

36 Srov. Jaspers, K., *Von der Wahrheit*, c.d., s. 75–76.

37 Srov. tamtéž, s. 76.

38 Srov. tamtéž, s. 71–72.

ně ducha charakter „obsažné komunikace“, k níž jedince přivádí jejich „společenství v ideji celku – tohoto státu, této společnosti, této rodiny, této univerzity, tohoto povolání“.³⁹ Nazývá-li Jaspers tuto komunikaci „obsažnou“ [*gehaltvoll*], má tím právě na mysli, že při ní „dochází ke sdělování a rozumění z celkové souvislosti smyslu, k níž komunikující přináležejí díky společné účasti na stejné ideji“.⁴⁰ Podle Jaspere tato „komunikace v ideji přivádí člověka do větší blízkosti k druhému než rozvažování, účel i primitivní společenství“ na rovině pobývání.⁴¹ Absolutní blízkost „Já samého“ [*Selbst*] s druhým „Já samým“ [*mit dem anderen Selbst*] však není ani na této rovině komunikace možná.⁴²

Nedostatečnost komunikace na rovině imanence

Každý z uvedených způsobů komunikace nám poskytuje jisté uspokojení. Žádný z nich nás však neuspokojuje naprosto a ve všech vposled zakoušíme jakousi nedostatečnost. Pokud zůstáváme omezeni pouze na zmíněné způsoby komunikace, dokonce můžeme některé komunikační situace zakoušet jako nezdar či ztroskotání komunikace, provázené specifickou frustrací a pachutí. Důvodem této nedostatečnosti podle Jaspere je, že v žádném z těchto způsobů komunikace nejsem zaangażován jako já sám ve své jedinečnosti a ve svém nejvlastnějším bytí sebou, nýbrž vždy pouze v nějakém směru či partikulárním ohledu, stejně jako v ní nejsou přítomni ani druzí ve své jedinečnosti a svém bytí sebou.

Toto zakoušení nedostatečnosti komunikace na rovině pobývání a vědomí vůbec nás odkazuje k jinému způsobu bytí Já a s ním spojenému způsobu komunikace: totiž k existenci a k existenciální komunikaci. Pokud této zkušenosti dobře rozumíme, pak se nám stává vodítkem umožňujícím skutečného rozhodujícího skoku či průlomu, který je skokem z imanentních způsobů bytí k transcendentnímu způsobu bytí Já, jímž je právě existence.⁴³ Zároveň je tato zkušenost počátkem filosofování, které vyrůstá z vědomí jistoty existence – přestože existence nám nikdy nemůže být empiricky a objektivně dána tak, jako je nám dané třeba pobývání – a které má charakter projasňování existence. Zkušenost nedostatečnosti komunikace však vede nejenom k filosofickému náhledu existence jako vlastního bytí sebou, nýbrž též k pochopení, že sám sebou se člověk stává pouze skrze své vztahy k druhým.

39 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 53.

40 Salamun, K., *Existenzverwirklichung in der Kommunikation*, c.d., s. 25.

41 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 53.

42 Tamtéž, s. 53–54.

43 K rozlišení imanentních a transcendentních způsobů bytí, resp. objímajícího viz Jaspers, K., *Existenzphilosophie*, c.d., s. 20–23; týž, *Von der Wahrheit*, c.d., s. 48–50.

„I když v každé této komunikaci zakouším *specifické* uspokojení, přece v žádné z nich nenacházím uspokojení absolutní. Jestliže si totiž uvědomím partikulárnost své komunikace, a tím narazím na její meze, přepadne mne pocit nedostatečnosti. Jsem v ní zaangažován pouze v určitém směru, jako pouhé pobývání, jako Já vůbec, jako funkce ideálního celku, jako tento charakter, nikoli jako Já sám. Zakoušení nedostatečnosti v komunikaci je proto počátkem průlomu k existenci i filosofování, které se ji snaží projasnit. Stejně jako veškeré filosofování začíná údivem a věděním o světě pochybností, tak projasňování existence začíná *zkušeností nedostatečnosti* komunikace. Nedostatečnost je východiskem pro filosofickou reflexi, která chce porozumět myšlence, že já jakožto já sám jsem pouze skrze vždy nezastupitelného druhého.“⁴⁴

Existenciální komunikace

Pouze v existenciální komunikaci jsem zaangažován jako já sám ve své jedinečnosti a ve svém bytí sebou, stejně jako druhý je pouze tímto druhým ve své jedinečnosti. Stejně jako jsou Já účastná v existenciální komunikaci jedinečná, je i každá událost této komunikace jedinečná a neopakovatelná. Existenciální komunikace je děním, které není zvnějšku přístupné a objektivně uchopitelné, nelze ji někomu předvádět a nelze ji ani napodobovat, nýbrž člověk má na ní účast jediňě tak, že je do ní cele existenciálně a niterně vtažen. Existenciální komunikace – na rozdíl od pouhé intelektuální komunikace, jak probíhá na rovině vědomí vůbec, nebo od pragmatické komunikace na rovině obstarávání pouhého pobývání – je takovou komunikací, jež skutečně probíhá mezi dvěma Já v jejich „bytí sebou“ [*Selbstsein*], která jsou ve své jedinečnosti nezastupitelná, v dějinně neopakovatelné situaci. Jinak řečeno: Existenciální komunikace je vzájemnou komunikací mezi existencemi, tj. komunikací od existence k existenci.⁴⁵ Tato komunikace vyžaduje nasazení vlastního „Já“ ve smyslu „bytí sebou“ v otevřenosti vůči druhému.

Pouze v tomto typu komunikace existuje Já pro jiné Já ve vzájemném spolubytí a spolutvoření. Jestliže platí, že na rovině existence člověk není nikdy sám sebou jinak než tak, že se sám sebou stává skrze své svobodné rozhodování a jednání, pak v existenciální komunikaci toto dění právě nabývá charakteru vzájemného podílení na tomto dění, tedy právě jakéhosi vzájemného tvoření.⁴⁶ Já ani druhý přitom nejsme nějakou substancí, která by předcház-

44 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 55.

45 Tamtéž, s. 58; srov. Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. I: *Philosophische Weltorientierung*, c.d., s. 18–19.

46 Srov. Ricœur, P. – Dufrenne, M., *Karl Jaspers et la philosophie de l'existence*, c.d., s. 161; s. 163.

la komunikaci, nýbrž naše bytí sebou se uskutečňuje právě až v komunikaci. Stávání se sebou v komunikaci se proto jeví „jako stvoření z ničeho“.⁴⁷

Tím, že se člověk zavazuje k této komunikaci, tedy nejenom překonává izolované bytí svého Já, ale toto překonání izolovaného bytí je zároveň předpokladem toho, aby se skutečně stalo samo sebou, což není možné jinak než právě v existenciální komunikaci s jiným Já: „V komunikaci, o níž vím, že zasahuje mne samého, je druhý pouze *tímto* druhým: *Jedinost* je jevem substantiality tohoto bytí... Odehrává se mezi dvěma Já samými [Selbst], která jsou pouze těmito Já samými, a nikoli reprezentanty, a proto nejsou zastupitelná. Já samo [Selbst] v ní má svou jistotu jakožto v absolutně dějinné, zvnější nepoznatelné komunikaci. Jedině v ní je *Já samo pro Já samo* [das Selbst für das Selbst] ve vzájemném tvoření. V dějinném rozhodnutí díky vazbě na tuto komunikaci překonalo své bytí sebou [Selbstsein] jakožto izolované bytí Já [Ichsein], aby dosáhlo bytí sebou v komunikaci.“⁴⁸

Nezbytnost existenciální komunikace pro bytí sebou ukazuje, že jsem ve své svobodě sám sebou teprve tehdy, když také druhý ve své svobodě je a chce být sám sebou a když tuto svobodu druhého uznávám. Skutečná svoboda jednotlivého Já je tedy možná jedině tehdy, když je i svoboda druhého, stejně jako se jednotlivé Já může stávat samo sebou jedině tehdy, když nechává druhého, aby se stával sám sebou, a napomáhá mu k tomu v existenciální komunikaci.⁴⁹ Existenciální komunikace je proto neoddělitelně spojena se svobodou, její nutnost je nutností svobody. Chtít se této komunikaci vyhnout znamená vzdávat se sám sebe, resp. svého bytí sebou, stejně jako rezignovat na svou účast na bytí sebou druhého.⁵⁰ Pokud se této komunikaci vyhýbám, zrazuji nejenom druhého, ale také sám sebe, tj. svou vlastní existenci. Poruchy či selhání v existenciální komunikaci jsou spojeny s nezdarem v uskutečňování vlastní možné existence, s narušením vlastního bytí sebou, a zároveň jsou mařením šancí pro druhého, aby se stával sám sebou.

„Smysl věty, že já jsem sebou samým ve své svobodě až tehdy, když také druhý je a chce být sebou samým a já spolu s ním, lze pochopit jen ze *svobody jakožto možnosti*. Zatímco komunikace ve vědomí vůbec a v tradici je poznatelnou nutností, bez níž bychom se nevyhnutelně ponořili do nevědomí, je nutnost existenciální komunikace pouze nutností svobody, a proto je objektivně neuchopitelná. Chtít se vyhnout vlastní komunikaci, znamená zřít se svého bytí sebou. Vyhýbám-li se jí, zrazuji s druhým i sám sebe.“⁵¹

47 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 70.

48 Tamtéž, s. 58.

49 Srov. Ricœur, P. – Dufrenne, M., *Karl Jaspers et la philosophie de l'existence*, c.d., s. 161; s. 163.

50 Srov. tamtéž, s. 163.

51 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 58.

Na rozdíl od komunikace na rovině vědomí vůbec, pro niž je typická nerovnost a nesouměrnost, jakou se obecně vyznačuje vztah subjektu a objektu, je klíčovým rysem existenciální komunikace naprostá rovnost a vzájemnost. Druhý je pro mne, jako bych já byl on a on by byl já. K navázání existenciální komunikace přitom nedochází pouze tím, že já mám tento pocit, ale když ho má skutečně i druhý. Komunikace není pouze jednostranným výkonem jednoho subjektu, jako je tomu v případě objektivujícího poznání na rovině vědomí vůbec, nýbrž jde bytostně o vzájemné inter-subjektivní dění. Nestačí mé vlastní konání a má vlastní připravenost a otevřenost, ale je třeba, aby mi také druhý vycházel v ústrety svým konáním a svou otevřeností. Nedostatečnost vztahu proto zakouším nejenom v případě, kdy já sám nakládám s druhým jako s předmětem, ale také tehdy, když druhý se sám činí předmětem, místo aby mi vycházel vstříc v intersubjektivní vzájemnosti. Jestliže se mi druhý podřizuje, ruší tím existenciální komunikaci podobně, jako když se mne snaží ovládnout. Tak staví do cesty nám oběma překážky v cestě, na niž se můžeme a máme stávat sami sebou.

Teprve ze vzájemného uznání vyvstává svobodný prostor, v němž se může rozvíjet a uskutečňovat naše vlastní Já. Tam, kde se existenciální komunikace nedaří, je tento prostor pro uskutečňování bytí sebou pokřiven či zarubán. Bez bytostného vztahu k druhému, který se odehrává v existenciální komunikaci, se nemohu plně stávat sám sebou, tedy uskutečňovat se jako existence. Svým vlastním bytím se nejjasněji ujišťuji a skutečně se stávám sebou pouze ve vztahu, v otevřenosti vůči druhé existenci, v existenciální komunikaci, stejně jako druhý se stává sebou ve vztahu ke mně.

Jinak řečeno: Svého bytí sebou, tj. svého vlastního Já, nikdy nemohu dosáhnout jako izolovaná bytost, ale vždy jako existence mezi jinými existencemi, v komunikaci s nimi. „Existence jsou vždy dějinně v komunikaci od existence k existenci jako bytí pro sebe navzájem a jen pro sebe navzájem.“⁵² „Nemohu se stát sebou samým, když druhý nechce být sám sebou. Nemohu být svobodný, když druhý není svobodný, nemohu si být jist sám sebou, když si nejsem jist druhým. V komunikaci se cítím zodpovědný nejenom sám za sebe, nýbrž také za druhého, jako by on byl já a jako bych já byl on. To, že dochází k navázání komunikace, cítím až tehdy, když má druhý stejný pocit. Neboť ani smyslu komunikace nedosahuji pouze a jedině svým vlastním konáním, nýbrž musí mi vycházet v ústrety konání druhého. Nutně upadám do mučivého stavu, v němž věčně zakouším nedostatečnost vztahu, v okamžiku, kdy se druhý sám pro mne činí objektem, místo aby byl tím, kdo mi vychází v ústrety ... Podřizuje-li se mi druhý v poslušnosti, nedovoluje mi dojít k sobě samému, stejně jako když mne ovládá. Teprve ve vzájemném uzná-

52 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. I: Philosophische Weltorientierung, c.d., s. 18–19.

ní vyrůstáme oba dva jako my sami. Jen společně můžeme dosáhnout toho, čeho chce dosáhnout každý z nás.⁵³

Kapitola o komunikaci z druhého svazku *Filosofie* obsahuje též zajímavou pasáž o únikových strategiích, jimiž člověk reaguje na selhávání existenciální komunikace. Typickou reakcí na tato selhání podle Jaspere je, že místo toho, abychom pocit nedostatečnosti přetavili ve vůli k existenciální komunikaci, se ukřivdění stáhneme sami do sebe v konejšivém domnění, že si vystačíme sami se sebou. Taková reakce však nejenže není lékem na selhání komunikace, ale pocit nedostatečnosti se tím stane ještě intenzivnějším a opravdu definitivním. V takovémto životním postoji si namlouváme, že jsme schopni poznat pravdu sami a že se přitom obejdeme bez druhých. Pokud nadále vstupujeme do komunikace s druhými a třeba se o ně i staráme, nenecháme se při tom niterně či existenciálně dotknout druhými a vtáhnout do existenciální komunikace. Poskytujeme druhým to, co se nám samým zdá správné, aniž nám na nich v hloubi záleží.

Takový životní postoj však vede vposled k tomu, že se v životě i sami v sobě zaplétáme: „Jestliže se tvářím v tvář selhání komunikace uchýlím k sobě samému a pokusím se vystačit si s vědomím, v němž se opírám sám o sebe, pak pocit nedostatečnosti – nyní přímo skokem – ještě zesílí; stane se absolutním a definitivním. Pokusím-li se uchopit životní smysl jako já samotný, jako bych již já sám pro sebe mohl znát pravdu, starám-li se třeba o druhé a poskytují-li jim to, co se mi pro ně zdá správné, ale tak, jako by mi na nich v mém nejhlubším nitru nezáleželo, pak se zaplétám. Nemohu nalézt pravdu, protože pravdivé je to, co není pravdivé *pouze* pro mě. Nemohu milovat sám sebe jinak než tím, že miluji druhého. Jsem-li jenom já, musím zpustnout.“⁵⁴

Metafyzický dosah selhání komunikace: Jaspersova kritika Heideggera

Ve zmíněné pasáži se zároveň objevuje řada temných formulací, v nichž Jaspers ukazuje, že selhání komunikace není nějakou okrajovou či akcidentsální záležitostí v lidském životě, ale má až jakýsi metafyzický rozměr a citelné existenciální důsledky, nakolik je při něm v sázce samo bytí či nebytí lidského Já v jeho nejpodstatnějším významu.⁵⁵ Pokud jsem zradil komunikaci, aniž selhávání komunikace a s ním spojený pocit nedostatečnosti přetavím ve vůli v existenciální komunikaci, pak „jsem vstoupil do nicoty“. Pociť nedostatečnosti se v takovém případě stupňuje „ve vědomí, jako bych vypadl z bytí“. Pobývání se mi stalo nehostinným a zmocňuje se mě hrůza z osamě-

53 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 57.

54 Tamtéž, s. 56.

55 Srov. Ricœur, P. – Dufrenne, M., *Karl Jaspers et la philosophie de l'existence*, c.d., s. 155.

losti. Jsem-li náhodou filosof, mohu si vytvořit poslední nejdůvtipnější únikovou strategii: Vymyslím si filosofii „soběstačnosti zoufale odhodlaného bytí sebou“, v níž tento svůj stav popíšu jako samu strukturu lidské existence.

„Je ve mně sice původně pravé nutkání, abych *se opíral sám o sebe*. Jestliže ztroskotala komunikace, chtěl bych ještě žít jako já sám ve své nedotknutelnosti. Pokud jsem však zradil komunikaci, ať už fakticky, nebo nedostatečnou připraveností, pokud se pocit nedostatečnosti již nepřetavil ve vůli ke komunikaci, pak jsem vstoupil do nicoty. Pocit nedostatečnosti se potom proměňuje ve vědomí, jako bych vypadl z bytí. Zmocňuje se mě hrůza z osamělosti v pobývání, které se mi stalo nehostinným. Zkousím si pomoci filosofii soběstačnosti zoufale odhodlaného bytí sebou a přitakávám tak jen jako domněle nevyhnutelnému něčemu, co jsem si sám svobodně přivodil svým popíráním. Pobývání se mi zatemňuje.“⁵⁶

Domnívám se, že obraty jako „nehostinné pobývání“ nebo „filosofie soběstačnosti zoufale odhodlaného bytí sebou“ jsou neklamnou známkou toho, že se zde Jaspers kriticky vyrovnává s Heideggerovou existenciální analytikou – aniž ovšem svého tehdejšího kolegu a přítele jmenuje. Je přitom příznačné, že „odhodlanost“ [*Entschlossenheit*], která je podle Heideggera samého totožná s autentickým „moci být“ či s „autenticitou starosti“,⁵⁷ Jaspers spojuje se „zoufalstvím“, jež je podle Kierkegaarda naopak symptomem „nemoci k smrti“, tj. nemoci lidského Já, které se nestalo samo sebou.⁵⁸

Zdá se mi, že ve zmíněné Jaspersově aluzi lze spatřovat právě ohlas Kierkegaardových diagnóz „nemoci smrti“. Mezi formami této nemoci Kierkegaard zmiňuje také její zvláštní odrůdu, kterou charakterizuje jako „zoufale chtít být sám sebou“.⁵⁹ Tento typ zoufalství spočívá v tom, že člověk sice chce být sám sebou, ale tak, že se „oproštuje od jakéhokoli vztahu k moci, jež je určila“, tj. od svého stvořitele, nebo si „snaží namluvit, že taková moc vůbec neexistuje“.⁶⁰ Takto zoufalé Já podle Kierkegaarda nechce vidět a převzít „svůj úkol v tom já, jaké mu bylo přiděleno“, tj. uskutečňovat své Já, jaké „má být“, nýbrž se „snaží převzít nadvládu nad sebou, samo sebe stvořit, nebo se přetvořit na takové já, jakým být chce“.⁶¹

Jaspers, který následuje Kierkegaardovo pojetí existence do té míry, že sám příležitostně charakterizuje existenci jako „bytí sebou, které se vzta-

56 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: Existenzzerhellung, c.d., s. 56.

57 Heidegger, M., *Bytí a čas*, c.d., § 60 a 61, s. 331; s. 333.

58 Viz Kierkegaard, S., *Nemoc k smrti*. Přel. M. Mikulová-Thulstrupová. Praha, Svoboda–Libertas 1993, s. 127–130. Je mimochodem zajímavé, že Heidegger sám termínu „zoufalství“ při svých analýzách pobytu neužívá – na rozdíl od jiného Kierkegaardova pojmu, totiž „úzkosti“.

59 Srov. Kierkegaard, S., *Nemoc k smrti*, c.d., s. 123; s. 129; s. 170–176.

60 Tamtéž, s. 171.

61 Tamtéž.

huje k sobě samému a přitom k transcendenci, o níž ví jako o tom, kdo mu daroval bytí“⁶² mohl spatřovat v Heideggerově pojetí pobytu, který si volí své autentické možnosti právě v nejzazší osamělosti a vyvázanosti nejenom ze vztahů k druhým pobytům, ale též bez jakéhokoli vztahu k transcendenci, filosofické ospravedlnění právě tohoto typu zoufalství z Kierkegaardovy typologie v *Nemoci k smrti*.

Jaspersova narážka z *Filosofie* je ostatně zcela v souladu s jeho kritickými poznámkami k *Bytí a času* z let 1928–1938: „Proto se zde fakticky ukazuje solipsismus, který zjevně vůbec nebyl zamýšlen a chtěn. Existence je sice nazvána ‚vždy moje‘, avšak komunikace existencí se nestává problémem... Její autenticita má v sobě cosi izolovaného. Okolnost, že komunikace se objevuje jen v podobě řeči neosobního ‚ono se‘ a vzájemné spolubytí lidí jen jako společnost, je symptomem oné monistické monotónnosti.“⁶³

Soud, který Jaspers vynesl nad spisem *Bytí a čas* v roce 1933, je poměrně příkrý: „bez komunikace – bez světa – bez Boha“ [*kommunikationslos – weltlos – gottlos*].⁶⁴ Jaspers tedy v Heideggerově stěžejním díle postrádal přesně to, co tvořilo hlavní předměty zájmu jeho vlastní *Filosofie*: Zatímco komunikace představuje jednu z klíčových položek druhého svazku nesoucího název „Projasňování existence“, tématem prvního svazku je „Orientace ve světě“, který je myšlen nikoli jako pouhá transcendentální struktura či „existenciál“ pobytu, nýbrž jako vlastní způsob bytí neredukovatelný na lidské Já, a konečně třetí svazek pod titulem „Metafyzika“ činí svým ústředním tématem transcenci.⁶⁵

Jaspers podle všeho četl *Bytí a čas* v době, kdy jeho vlastní *opus magnum*, jež představuje třísvazková *Filosofie*, bylo v základních obrysech hotovo.⁶⁶ Přesto je pravděpodobné, že se nejen tato četba, ale i četné rozhovory, jež spolu oba myslitelé vedli během opakovaných Heideggerových návštěv v Heidelbergu ve 20. letech a na počátku 30. let minulého století,⁶⁷ odrazily již v Jaspersových příležitostných polemických narážkách, jakou je výše citované místo z druhého svazku *Filosofie*.

62 Jaspers, K., *Von der Wahrheit*, c.d., s. 49. Viz též týž, *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 15: „Existence je tím, co se vztahuje k sobě samému a při tom ke své transcenci.“ Tyto charakteristiky existence upomínají na Kierkegaardovo pojetí Já z úvodní části *Nemoci k smrti*. Srov. Kierkegaard, S., *Nemoc k smrti*, c.d., s. 132. Jaspers přisuzuje transcenci roli také v existenciální komunikaci, a to zejména v souvislosti se svými úvahami o vztahu komunikace a lásky (Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 71–73). Srov. k tomu Mirron, R., *Karl Jaspers*, c.d., s. 120–125.

63 Jaspers, K., *Notizen zu Martin Heidegger*. H. Saner (Hrsg.). München–Zürich, Piper 1978, s. 33.

64 Tamtéž, s. 31.

65 Viz Jaspers, K., *Philosophie*. Bd. III: *Metaphysik* (1932). München, Piper 1994.

66 Srov. předmluvu Hanse Sanera k: Jaspers, K., *Notizen zu Martin Heidegger*, c.d., s. 11.

67 Srov. tamtéž, s. 8–14. Heideggerova poslední návštěva u Jaspere se uskutečnila koncem července 1933.

Komunikace a samota

Jaspers také připouští, že svoboda a bytí sebou implikují samotu,⁶⁸ protože svobodná rozhodnutí, jimiž se stává sám sebou, každý jednotlivec činí sám za sebe a nikdo druhý z něj nemůže toto břemeno sejmout.⁶⁹ Jaspers se rovněž domnívá, že nezbytným předpokladem pro uskutečnění vlastního bytí sebou je schopnost jistého odstupu vůči sociálnímu prostředí, který vědomá individualita zakouší jako samotu.⁷⁰ Jakožto duchovní dědic Nietzsche a Kierkegaardův a jakožto pronikavý diagnostik své doby s jejími tendencemi k masovosti, nivelizaci a odosobnění⁷¹ si je Jaspers velmi dobře vědom toho, že člověk se nemůže stát sám sebou bez momentu niternosti a tvořivého usebrání, díky němuž se nenechává určovat zvnějšku, od svého sociálního okolí, nýbrž svobodně určuje sám sebe.⁷²

V souladu s tím pro něj existenciální komunikace, na rozdíl od komunikace na rovině pobývání, rozhodně neznámá nějaké splývání jednoho Já s druhým. Právě naopak: Tato komunikace předpokládá dvě jedinečná a nezaměnitelná Já, která se odvažují „vstoupit do nejhlubší komunikace“, protože zároveň znají a vyžadují samotu, v níž se stávají sebou samými „z vlastního počátku“.⁷³ „Komunikace se pokaždé uskutečňuje mezi dvěma, kteří se spojují, ale musí zůstat dvěma – kteří přicházejí k sobě navzájem ze samoty, a přece znají samotu jen *proto*, že se nacházejí v komunikaci. Nemohu se stát sám sebou, aniž bych vstoupil do komunikace, a nemohu vstoupit do komunikace, aniž bych byl sám... Musím chtít samotu, jestliže se odvažuji být sebou samým z vlastního počátku, a proto i vstoupit do nejhlubší komunikace.“⁷⁴

68 K Jaspersovu pojetí samoty a její souvislosti s individualizací a komunikací srov. Jaspers, K., *Einsamkeit*. *Revue Internationale de Philosophie*, 37, 1983, No. 147 (4), s. 390–409. V tomto textu, který pravděpodobně vznikl již v letech 1915–1916, ale který publikoval až Hans Saner v roce 1983, ovšem Jaspers pojednává o tématu samoty a komunikace spíše z psychologického hlediska, byť s filosofickými přesahy, jež mu byly od počátku vlastní. Srov. k tomu Mirron, R., *Karl Jaspers*, c.d., s. 115–116. Pojmu samoty je též věnován zvláštní paragraf v kapitole o komunikaci z 2. svazku *Filosofie*. Srov. Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 79–81.

69 Srov. Ricœur, P. – Dufrenne, M., *Karl Jaspers et la philosophie de l'existence*, c.d., s. 155.

70 Srov. Salamun, K., *Karl Jaspers*, c.d., s. 78.

71 Srov. Jaspers, K., *Duchovní situace doby*. Přel. M. Váňa. Praha, Academia 2008, s. 47–87.

72 Srov. Salamun, K., *Karl Jaspers*, c.d., s. 79. Mimo jiné z těchto důvodů někteří autoři spatřují i u Jasperse tendenci k „solipsismu“, kterou je podle nich zatíženo také jeho pojetí komunikace. Srov. Kaufmann, F., *Karl Jaspers and a Philosophy of Communication*. In: Schilpp, P. A. (ed.), *The Philosophy of Karl Jaspers*. New York, Tudor 1957, s. 211–295; Mirron, R., *Karl Jaspers*, c.d., s. 114; s. 119.

73 Podobná myšlenka se ovšem objevuje i u Martina Bubera. Srov. Buber, M., *Problém člověka*, c.d., s. 104–105. Ve výše zmíněném textu o samotě Jaspers tuto oscilaci mezi samotou a komunikací charakterizuje jako „nevyhnutelný a nekonečný dialektický pohyb“. Srov. Jaspers, K., *Einsamkeit*, c.d., s. 391.

74 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung*, c.d., s. 61.

Jaspers však zdůrazňuje rozdíl mezi touto pozitivně pochopenou samotou, která nejenom že nevylučuje, ale předpokládá existenciální komunikaci, a deficientními podobami samoty, v nichž se člověk chce opírat pouze o sebe samého a dosáhnout životního smyslu a naplnění existence pouze sám ze sebe.⁷⁵ V souladu s tím odlišuje od samoty, která představuje „nezrušitelný pól v komunikaci“, samotu ve smyslu „možnosti prázdného jáství“ a ve smyslu „nedostatku komunikativního spojení s druhými“.⁷⁶ Jaspers každopádně trvá na tom, že součástí vnitřního boje o uskutečnění vlastní existence je právě úsilí překonat sklon k iluzi, že se člověk se může zmocnit pravdy a životního smyslu a stát se sám sebou výhradně ze sebe samého.

K tomuto boji proto patří stále obnovované rozhodnutí vstoupit do existenciální komunikace. Ke komunikaci se odhodlávám na základě oslovení, které přichází z hlubiny mého možného bytí sebou, a zároveň na základě oslovení stejnou možností v druhém Já: „Je to vnitřní boj o možnost opírat se o sebe samotného: je třeba, abych upustil od snahy dosáhnout životního smyslu ze sebe samotného. Tento boj vždy vede k rozhodnutí mého bytí sebou v komunikaci tím, že se do ní zapojuji. V komunikaci, která je požadována z hlubiny mého možného bytí sebou a v oslovení stejnou možností v druhém, se stávám tím, čím jsem, pokaždé s jediným druhým.“⁷⁷

Existenciální komunikace jako mezní situace

Existenciální komunikace rozhodně není nekonfliktní. Jaspers ji dokonce chápe jako jednu z forem boje, který pro něj vedle smrti, utrpení a viny představuje mezní situaci.⁷⁸ Jde však o boj nejenom zcela prostý násilí, ale dokonce o jakýsi láskyplný boj, který je živoucím procesem či výrazem lásky na rovině existence.⁷⁹ Láska totiž podle Jaspere není nějaká selanka, ale je to konfrontace mezi dvěma jedinečnými Já, která se v naprosté otevřenosti neustále vzájemně problematizují a uvádějí v pochybnost, a tím vzájemně iniciují proces projasňování.

V tomto procesu se jeho účastníci vzájemně stavějí do světla pravdy, a tak se oprostují od lži a sebeklamu a stávají se sami pravdivými, a právě tím i sami sebou: „V lásce se lidé odvažují uvést se bezesbytku vzájemně v pochybnost, aby pronikli ke svému počátku tím, že se v neúprosném projasňování stávají pravdivými. Tento boj je ve vyjevování existence podmínkou jejího uskutečnění, neboť bezohledně, ale nenásilně proniká až k samému základu

75 Srov. Salamun, K., *Karl Jaspers, c.d.*, s. 78–79.

76 Jaspers, K., *Philosophie*. Bd II: *Existenzerhellung, c.d.*, s. 79.

77 Tamtéž, s. 56–57.

78 Srov. tamtéž, s. 65–67; s. 242–246.

79 Ke vztahu lásky a komunikace viz tamtéž, s. 70–73.

existence... Boj v lásce je prost násilí a má charakter vzájemného zpochybňování, jež není vedeno vůlí k vítězství, nýbrž výhradně vůlí ke zjevnosti. Tomuto boji se mohu vyhnout tím, že se skryji, a selžu tak jako existence.⁸⁰

Odměna, kterou lidé získávají za tento často i bolestný boj, v němž se uvádějí do procesu vzájemného projasňování, je však veliká: uskutečňování vlastní existence. Cena, kterou platí za pohodlné vyhýbání se tomuto boji, ovšem není o nic menší: ztráta sebe sama, vypadávání z bytí a upadání do nicoty. Právě takovýto láskyplný boj si Jaspers zřejmě po léta sliboval od svého filosofického i lidského dialogu s Heideggerem až do počátku 30. let minulého století,⁸¹ kdy byl tento dialog přerušen nechvalně známým Heideggerovým politickým angažmá a s ním spojenými postoji, které měly za následek ztrátu důvěry z Jaspersovy strany.⁸²

SUMMARY

Existence and Intersubjectivity in Karl Jaspers

The article focuses on the role of intersubjectivity in the philosophy of Karl Jaspers, concentrating above all on the third chapter of *Philosophy, Vol. II* in which Jaspers gives his most detailed exposition of the various forms of communication. At the same time, a detailed analysis of the basic modes of communication – which correspond to the different levels of the human self – facilitates our understanding the origin of the inadequacies and failures that occur in communication when it has not risen to the level of existential communication. Special attention is given to existential communication and its importance in the process of becoming oneself. The author argues that, especially in those passages that highlight the serious metaphysical consequences that follow from failures in communication, Jaspers is developing an implicit polemic with Martin Heidegger (in whose analyzes of authentic Dasein intersubjectivity played no role). In the conclusion, the author points out the connection between existential communication and the boundary situation of struggle.

Keywords: Karl Jaspers, Martin Heidegger, philosophy of existence, philosophy of dialogue, intersubjectivity

80 Tamtéž, s. 234–235 (čes. překl.: Jaspers, K., *Mezní situace*. Přel. V. Němec. Praha, OIKOYMENH 2016, s. 68–69 – mírně upraveno).

81 Srov. předmluvu Hanse Sanera k: Jaspers, K., *Notizen zu Martin Heidegger*, c.d., s. 12.

82 Tamtéž, s. 14–15.

ZUSAMMENFASSUNG

Existenz und Intersubjektivität bei Karl Jaspers

Der vorliegende Artikel ist der Rolle der Intersubjektivität in der Philosophie Karl Jaspers' gewidmet. Der Autor befasst sich insbesondere mit dem 3. Kapitel der *Philosophie II*, in dem Jaspers eine detaillierte Auslegung zu verschiedenen Formen der Kommunikation bietet. Die eingehende Analyse der grundlegenden Kommunikationsformen, die den unterschiedlichen Ebenen des menschlichen Ich entsprechen, ermöglicht gleichfalls die Klärung des Ursprungs von Unzulänglichkeit und Versagen, die in der Kommunikation auftreten, wenn diese nicht die Ebene der existenziellen Kommunikation erreicht. Besondere Aufmerksamkeit wird hier gerade der existenziellen Kommunikation und deren Bedeutung im Prozess der Selbstwerdung gewidmet. Der Autor argumentiert, dass Jaspers insbesondere in den Passagen, in denen die aus dem Versagen von Kommunikation sich ergebenden schwerwiegenden metaphysischen Folgen erläutert werden, eine implizite Polemik mit Martin Heidegger entwickelt, in dessen Analysen des authentischen Daseins die Intersubjektivität keine Rolle spielt. Abschließend verweist der Autor auf den Zusammenhang zwischen existenzieller Kommunikation und der Grenzsituation des Kampfes.

Schlüsselwörter: Karl Jaspers, Martin Heidegger, Existenzphilosophie, Philosophie des Dialogs, Intersubjektivität